

magatartásának geneziséét. Erőteljesebb írásaiban (Fejforgás, Csak képzelet, mi?, Körülmények, Én voltam az, Holtpont, Hiú, badar beszéd, Nem érsz a haláلودig) eljut az önrombolás mélypontjáig és a bizonytalanná vált lét minden dimenzióból való egyidejű láttatásáig. Hőseiben megtalálja azt a pontot, ahonnan optimális távolságból látja, láttathatja, formálhatja anyagát, nem utolsósorban pedig azt a módot, ahogyan felfedheti önmagát. És bár nincs határozott álláspontja — ezért maradnak portréi nyitottak —, képlékeny, de nem kidolgozatlan figurái mögött emberi sorsok húzódnak meg megdöbbenő diszharmonikiák példáiként.

POLYÁK Márta

AZ INGATAG IRODALOM

André Malraux: *L'Homme précaire et la littérature*, Gallimard kiadó, Párizs, 1977

Néhány hónapja jelent meg Malraux posztumusz műve, „Az ingatag ember és az irodalom”. A könyv Malraux művészetelméleti munkásságának folytatása. Érdekes, hogy csak az utolsó írói vállalkozásában kap az irodalom igazán és tudatosan is főszerepet — a képzeletbeli múzeumot csak most követi a képzeletbeli könyvtár.

Az írott szó művészetével (saját műfajával) szemben Malraux egyáltalán nem elfogult. „A költészetnek nincs Rafaelje” — mondja, és sorozatos összehasonlításai során rendre a képzőművészeti érték javára billen a mérleg. Az irodalom alkalmazkodni tud. Amikor kulturális szempontból lehetővé válik a magányos ima és imádás, vele együtt lehetővé válik a magányban percipiálható művészi forma is, ami egyszerű olvasás útján is újra meg újra megjeleníthető, életre kelthető. Az olvasás mint percipiálási mód a benső világra is kiterjed. A képzőművészeti perseptíva mélységét a regényben a szereplők sajátos és konstáns egymás közti kapcsolata, valamint magával a regénnyel való kapcsolatuk váltja fel. Ennek ellenére a szépirodalom, Malraux szerint, nem juthat el a legnagyobb képzőművészeti alkotások csúcsaira.

Mint a „Képzeletbeli múzeum”-ban, Malraux itt is hatalmas adattárral dolgozik, amit, azt hiszem, helyesebb lenne *élményanyag*nak és nem *ismeretanyag*nak nevezni. Ezzel magyarázható, hogy az adatok között hézagok mutatkoznak, ha egy korszak, egy terület vagy ismert fejlődéstörténeti vonalak koordináta-rendszerébe állítjuk őket. Ugyanakkor ezzel magyarázható az is, hogy az adatok között bámulatos erős és élénk vonzó- és taszítóerő alakul ki; az élmény teremtette asszociációtübblet hatására újabb és újabb esszéfordulatok csiholódnak az egymás mellé illesztett

adatokból. Ezeket a lehetőségeket Malraux messzemenően kihasználja, és ily módon egy sajátos magatartást alakít ki, ami azonban a gyakran ismétlődő helyzetekben nem tud megszabadulni bizonyos automatizmustól, és ilyenkor modorossággá merevedik. Ezért néhányszor a meglepő párhuzamok mögött nem csillan fel szellemi távlat vagy mély összefüggés, és Malraux szavai egyszerű poének lesznek. („Michelangelo halálának éve hozza Shakespeare születését...”; „Plutarkhosz nélkül talán nem lett volna Michelangelo, és biztosan nem lett volna Corneille”; „Zola Jean Valjean ellen festi Coupeau-t”; „Flaubert a könyvtárával élt, mint Victor Hugo Juliette Drouet-val” stb.).

A párhuzamok, a szembeállítások többsége mégsem öncélú, mert látatni tudja az egyes korszakok irodalmán a társadalmi és kulturális meghatározók bélyegét, olyan jelek, amelyeneket még a *kezdet* hagyott hátra. Míg a kezdetet, az eredetet igyekszik körüljárni, a *nemlét* szédítő közelségébe kerül. Az Imaginárius, a Képzeltbeli, ami nélkülözhetetlen eleme a művészetnek, az irodalomban mindig más, egyre szűkebb területekre csúszik át, és elképzelhető, hogy egyszer hely nélkül marad. „Az imagináció az álmoknak, az Imaginárius pedig a formáknak egy tartománya” — mondja Malraux, és felteszi a kérdést, hogy vajon meddig lesznek képesek a formák megújhódni. A pszichoanalízis tükrében racionálissá és felületessé válik a múlt irodalom. A „mélypszichológia” sokkal könnyebben törli el az egyént, mint a rendszerek. Az irodalomban „századunk nem cserélte fel az igazságokat másokkal, amint ezt a tudomány tette, nemtörődomséggel hagyta, hogy a múltba billenjen át... amit individualizmus és introspekció hoztak a regényben”.

A romantikus irodalom egyik alapfeltétele a művész és a zseni azonosítása. A renaissance irodalomban a zseniális írók nem számítottak zseninek. Petrarca, Ariosto csak jó költők. A romantika idején a legrosszabb költő is egy gyenge Shakespeare. „A művész már nem egy ember, aki verseket, képeket, szobrokat csinál: a »csinál« ige, mely Görögországban olyan fontos volt, nem használható többé vele kapcsolatban. A művészet istene nyilatkozik meg prófétái közvetítésével.”

Az irodalom a zsenikultusz megszűnése után is megmarad „delíriumkeltő szakmának” (a kifejezés Valérytól ered). És fennmarad — legalábbis egyelőre — az irodalomkedvelők szektája, mégpedig a Képzeltbeli, az Imaginárius szektájaként. Mellette párhuzamosan létezik a sport szektája vagy a detektívregényeké. A sport a valós időben, nem pedig a *Képzeltbeli* idejében létezik. A legizgalmasabb valamikori mérkőzés is csak a múlté lehet. Az Imaginárius szektájának tagjai számára azonban Antigoné nemcsak a történelemé. A detektívregények olvasója Don Quijotét csak Cervantes idejében képzelheti el. Az Imaginárius szektájának tagjai számára a jelenben is elképzelhető. Az ún. népszerű regényeket a remekművektől a *funkció* választja el, nem csupán az írói tehetség különbsége.

Azoknak az összefüggéseknek a vizsgálata, melyeknek Malraux a könyv-

vét szenteli, ma egyre nehezebben képzelhető el a különféle médiumok szerepének értékelése nélkül. Ebben Malraux sem kivétel. Az új médiumok kulturális szerepének megítélésében alapjában véve pesszimista — mint legtöbb értelmiségi kortársa.

Külön figyelemmel kíséri az „események” előtérbe kerülését az új audiovizuális médiumok elterjedésének eredményeként. A tényeket a mai hírközlő eszközök *eseményekké* változtatják, és ezzel a színház intenzitását közelítik meg. Az idő koncentrált szinkópákra bomlik — és ez ellenében áll a regény folyamatos időlátásával. „Civilizációnk úgy él a szenzációkban, ahogyan a görög civilizáció élt a mitológiában.”

A televízióról a „Képek dodagása” című fejezetben beszél (Le balbutiement des images).

Külön médiumként kezeli az antológiákat, „a múzeumok távoli rokonát”, rejtélyes voltokra keresve magyarázatot.

A filmnek igen nagy teret szentel. Többször is visszatér a megfilmesített irodalmi művek kérdésére. (Malraux-t ehhez a témához a „Remény” megfilmesítésének — főleg negatív — tapasztalatai is közelítették.) „Amikor Gerard Philippe Fabrice del Dongót személyesíti meg, nem Stendhal Fabrice-ává alakul át, hanem Fabrice-t az életrajzára redukálja.” Nincsen identitás a regény és a film között, csak az egyik és a másik által is elmesélt történet azonos. Ahogyan a regényhőst nem lehet az életrajzával azonosítani, a regény sem egyenlő a történettel. A nagy regények érettséget hoznak, a nagy filmek infantilissá teszik a nézőt — „a szovjet film, egészében, hasonlóan gyermeket Marxot vagy Tolsztojt hoz, mint amilyen Stendhalt Hollywood”.

Még számos, ritka luciditással megírt részletet lehetne felsorolni, de néhány kevésbé sikerült gondolatmenetet is. Hiba lenne azonban egy, a könyvből konklúzióként adódó kidolgozott elméleti rendszert kérni számon Malraux-tól. A *L'Homme précaire et la littérature* folyamatos esszé, és nem összefüggő tanulmány. Kétségtelen viszont, hogy a könyv alaptónusát és hangütését következetesen vezeti végig. Egyik kritikusa, Poirot-Delpech szerint Malraux posztumusz műve „gyászbeszéd egy még mozgó irodalom felett”.

Ha nincs is szó gyászbeszédéről, nem vitatható, hogy Malraux ingatagnak látja a mai irodalmat, amint a hozzá kötődő embert is. Malraux persze tudja, hogy az irodalom történetében nem ritka a krízisek és a katasztrófák előrejelzése. Idézi Saint-Beuve-öt, aki félt, hogy „a regény mindent felemészt”. Malraux hozzáteszi, hogy Saint-Beuve ebben Pigault-Lebrun és Eugene Sue győzelmét sejtette — viszont Dosztojevszkij győzelme kerekedett ki belőle. A jövőt mégis másképpen látja.

Felhozhatjuk még, hogy Malraux nem veszi figyelembe eléggé komolyan az utóbbi néhány évtized irodalmát. Balzackal foglalkozik legtöbbit, Zolával, Dosztojevszkijjal, meglepően sokat Flaubert-rel. Proustnál és Joyce-nál megáll. És megemlíthetjük még, hogy nemegyszer várták már az

irodalom megsemmisülését, és ennek ellenére az irodalom metamorfóziisa következett. Malraux szerint ma „úgy élünk vakon a metamorfózisokban, mint ahogyan a XIX. század élt gögösen a szcientizmusban”.

VÁRADY Tibor

S Z Í N H Á Z

SZALONGARNITÚRA ÉS SÁRGARÉZ ÁGY

— Hozzátok ide a teheneket! — kiáltja vagy inkább fájdalmasan nyögi a színpad előterének bal oldalára állított sárgarézt ágyról a már alig mozduló nagybeteg, halni készülő Blöse úr, Remenyik Zsigmondnak Don Quijote páncéljába bújt és őrületébe menekült drámahőse, akinek testére Cervantes lovagjának anakronisztikus páncélja, lelkére pedig a La Mancha-i előd, kissé mindannyiunk őse, eltökéltsége tapadt, immár elválaszthatatlanul. Amikor ez az utolsókívánság-szerű kérés — hozzátok ide a teheneket! — felszakad a kiterült, hamarosan már kiterített Blöse úrból, a kis tehenészettulajdonosból, aki egykor elhatározta, hogy a világ mögé, a társadalmi elkülönülések mögé, a politikai jelszavak mögé tekint, mert tudni akarja, „voltaképpen hogyan is állunk az erkölccsel, a vallással és a becsülettel, a családi élet tisztaságával és a magántulajdon szentségével”, az életével, hitvese hűségével, a villanyszámlával, és „egyáltalán az egész világegyetemmel”, és a fényhagyott sárgarézt ágy rácsai között a hanghullámok szinte érzékelhető, látható — mint az expresszionisták cégéréül használt Kiáltás című metszeten — terjedési körkörös ábrája szerint elindul a nézőtér felé, akkor már Blöse Hugó régen túl van a menekülésnek hitt szerepjátszáson, azon a kiváló pirandellói—Füst Milán-i drámai megfogalmazásban ismert remek IV. Henrik-i ötleten, aminek immunitást nyújtó varázsát Blöse az éjjeli, zenés kocsmában az élő holttest felvételeire készülő komédiás-ripacsai közt olyan ráérzéssel ismerte fel. „Ha lenne valamilyen ruhám... Valamilyen ruhám, amiben nem ismernének... Ha lenne valami álruhám, akkor nem kellene összevejsza bujkálnom mind-

Remenyik Zsigmond: *Blöse úrék mindenkinek tartoznak*, tragikomédia. Szabadkai Népszínház, ősbemutató. Rendező: ifj. Szabó István. Díszlet- és jelmeztervező: Gyarmathy Ágnes m. v. (Szeged). Színészek: Barácius Zoltán (Blöse), Korica Miklós (Rudi), Arok Ferenc (A szerző megbízottja), Karna Margit (Blösené), R. Fazekas Piri (A nagymama), Bada Irén (Paula), Sebestyén Tibor (Ottó), Albert Mária (Toncsi néni), Remete Károly (Pali bácsi), Bicskei István (Kurina plébános), Bata Ferenc (dr. Morste), Salamon Sándor, Godányi Zoltán, Czehe Gusztáv, Sánta P. Lajos, Nagy István, Kasza Éva, Szél Péter, Szabó István, Medve Sándor, Albert János, Kerekes Valéria, Daróczi Zsuzsa, Majoros Kati, Süveges Eta, Sánta Anna, Dóró Emma.